

⁴¹ Немцы Херсонщины. – Доступно з: <<http://www.archives.gov.ua/Publicat/Documents/Herson/php/>>.

⁴² Шушляникова, Н. Розповіді з історії Херсонського краю. – С. 11.

⁴³ Загоровский, Е. А. Иностранная колонизация Новороссии в XVIII веке... – С. 12.

⁴⁴ Багалей, Д. Колонизация Новороссийского края и его первые шаги по пути культуры. – С. 90.

⁴⁵ Шушляникова, Н. Розповіді з історії Херсонського краю. – С. 14-15.

⁴⁶ Каппелер, А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. – С. 126.

Надійшла до редколегії 11.02.2008 р.

О. Є. Ткаченко

ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКТОР ЯК ПРИВІД ДО ПЕРЕСЕЛЕННЯ МЕНОНІТІВ У КАНАДУ В 70-х рр. ХІХ ст.

Висвітлюються природно-кліматичні умови Канади в 70-х рр. ХІХ ст. Показані основні причини та етапи дослідження західних регіонів країни канадським урядом. Проаналізований природно-географічний фактор, який вплинув на менонітську еміграцію з Південної Росії.

Міграція, або просторове переміщення населення, являє собою складний історико-демографічний процес, який впливає на сучасне суспільство, а також на політичне та економічне життя багатьох країн світу.

Існує багато факторів міграційного процесу і одним з них є природно-географічний. Цьому фактору, на жаль, дослідники приділяють незначну увагу, хоча в історії існує багато прикладів, коли саме цей чинник відігравав вирішальну роль у міграційному процесі, наприклад, під час Великих географічних відкриттів; «золотої лихоманки» в Америці; освоєння Далекого Сходу та інші. Якщо ж брати міграцію менонітів з Південної Росії до Північної Америки, то цей фактор не

був вирішальним, однак зіграв все ж таки значну роль у цьому процесі.

У статті зроблена спроба висвітлення природно-географічних умов Канади, а також аналіз впливу цього фактора на переселення менонітів до країни.

У вітчизняній історіографії тема природно-географічного фактора в міграційному процесі менонітів ще не була предметно досліджена, хоча в дисертаційній роботі С. В. Атаманенко¹ автор оглядово описав природно-кліматичні умови Канади.

Загальну інформацію про природу та географію Канади ми знаходимо в працях М. М. Єпанчина², А. І. Панкратова³, А. В. Ангіпової⁴, І. Ф. Антонової⁵, а також в дослідженнях закордонних авторів М. Кея⁶, J. Warkenting⁷, W. L. Morton⁸, F. Epp⁹.

Аналіз надрукованих праць допоміг визначити коло задач: описати простори Канади до імміграції менонітів; визначити заходи канадського уряду щодо дослідження західних районів країни; дослідити як меноніти ознайомлювались з природно-географічними умовами Канади і яким чином цей природний фактор вплинув на подальше переселення та освоєння району прерій.

Для досягнення поставлених задач були використані такі джерела: природно-географічні карти Канади¹⁰, а також збірники документів, присвячені імміграції менонітів до Північної Америки в 70-х рр. XIX ст.¹¹

Наприкінці XIX ст. Захід Канади стає одним із основних районів переселення. Це було пов'язано з тим, що Канада в 1867 р. стає Домініоном, за Актом про Британську Північну Америку¹². Країна була багатою на природні ресурси, але з дуже низькою щільністю населення. Так, за даними першого загальнодержавного перепису, в Канаді у 1871 р. мешкало 3 689 тис. людей на площі приблизно 500 тис. кв. км.¹³ Такий низький рівень населення, а також збільшення територій завдяки адміністративним заходам змусило канадський уряд розпочати проведення «національної політики», складовою частиною якої було пропагування імміграційного процесу до країни. Засобами залучення людей до переселення були як економічні фактори, так і проблеми адміністративного устрою переселенців. Так, наприклад, для економічного зацікавлення європейців був прийнятий Закон про гомстед у 1872 р. урядом Дж. Макдональда, згідно з яким чоловік або жінка, яким був 21 рік і які бажали стати британськими підданими, мали право отримати земельний наділ в 160 акрів. Крім того, іммігранти мали можливість не тільки одержати земельний наділ, але й за «Пе-

реліком прав», який був прийнятий у Канаді, поселенці могли самостійно вибирати місцеві законодавчі органи, та представників виконавчої влади¹⁴. Заохочуючи нових переселенців, канадський уряд звернув свою увагу також на менонітів, які були відомі як добрі господарі і які б змогли освоїти дикі канадські прерії. Агітацію проводили агенти від канадського уряду, а також в переговорах брав участь Зохран – Британський консул у Бердянську.

Щоб розпочати заселення і освоєння Заходу, уряду необхідно було володіти повною інформацією про цей регіон з природно-кліматичних умов.

Перші описи центральної Манітобської низини (провінція Манітоба виникла в 1870 р. за Манітобським актом¹⁵) знаходимо в звіті професора геології Генрі Хінда, який очолював експедицію в районі між озером Суперіор та річкою Ред у 1858 р. Він писав, що його зору відкривається значний краєвид чудових прерій з невеликими пагорбами та плодючим ґрунтом. У своїх висновках він зазначив, що в цьому регіоні сільськогосподарська діяльність може бути цілком можливою¹⁶. Учасник тієї ж експедиції Дж. Дікенсон також відмічає плодючість земель у Манітобі, але визначає і наявність заболочених земель з поганим дренажем. В цілому Дж. Дікенсон підтверджує придатність місцевості для сільськогосподарського використання¹⁷.

У 1873 р. Дж. Доусен, який досліджував Центральну низину, також відмічав родючість цих земель, але зауважував, що треба організовувати дренажну систему для найкращого використання її в сільському господарстві. Він вважав, що болота були єдиною перешкодою при заселенні її місцевими переселенцями¹⁸.

У той же час керівник іншої дослідницької експедиції, капітан Паллістер, хоча й погодився з загальними висновками Г. Хінда відносно сільськогосподарських можливостей регіону, але все ж таки вважав за необхідне вказати на серйозну загрозу з боку сильних морозів взимку¹⁹.

Усі ці дослідження фінансувались урядом у 50-70-х рр. Це свідчить про значну зацікавленість урядовців в освоєнні західних територій Канади. Крім цих експедицій, для того, щоб правильно використати державні землі, у 1872 р. канадський уряд розпочав проводити топографічно-геодезичне обстеження провінції Манітоби (а саме детальне вивчення землі майбутніх Східної та Західної резервацій). Манітоба знаходиться між 49°–60° N і 95°–101° W у середині континенту, з однаковою відстанню від Північного Полюса та екватора і від Атлантичного та Тихого океанів. Була організована група експертів, де кож-

ний з інспекторів отримував свій квадрат обстеження. Результати обстеження зазначених територій були викладені в звітах. Їх аналіз дозволяє зробити такі висновки: 1) райони Східної резервації відносились до єдиного ландшафту: це були чисті прерії без дерев, земля піщана з камінням, де-інколи з'являлись болота. Інспектори зазначали, що ці райони не дуже підходять для великих поселень, і щоб освоїти землю, треба докласти багато зусиль; 2) райони Західної резервації належать до відкритих прерій з однотипною родючою землею і більш за все підходять для господарства. Це також видно і з класифікації земель цих районів, яка була проведена під час обстеження. Так, у Східній резервації 34 % землі були віднесені до першого класу, а в Західній – 89 %; до другого класу відносились 49 % землі Східної резервації та 10 % Західної, так само 17 % і 1 % землі до третього класу²⁰.

Лідери менонітських громад південних регіонів Російської імперії відзначалися особливою старанністю не тільки в організації переїзду своїх громадян, але й дуже старанно відносилися до питання їх облаштування на нових місцях проживання. В силу цього попри всі позитивні відгуки про сільськогосподарські можливості Домініону, іммігрантів цікавила загальна природно-кліматична картина регіону. Так, під час переговорів лідерів менонітів з представниками влади Великобританії та Канади вони цікавилися літературою про природно-кліматичні умови регіону. Виконуючи цей запит, уряд Домініону розпочав друкувати рекламні статті та брошури для іммігрантів, які описували природу та географію країни. В памфлеті «Провінція Манітоба», опублікованому в «Gerald of Truth» на початку 1873 р., давалась доволі розгорнута характеристика даного регіону та відзначалося, що нещодавно на заході були отримані Північно-Західні території, на яких була заснована провінція Манітоба. Ця провінція складається з 9000000 акрів землі. Ґрунт дуже багатий і більша частина його відноситься до прерій. На ньому вирощують щедрий урожай зернових, овочів, коренеплодів та трави. Така багата та невичерпна земля буде давати гарний урожай понад сорок років без добрива. Трава в регіоні дуже соковита та особливо підходить для вирощування великої рогатої худоби.

Клімат континентальний зі спекотним літом та холодною зимою. Сніг розтає на початку квітня. Довгі сонячні літні дні прискорюють ріст і визрівання рослин. Осінь розпочинається 20 вересня і закінчується наприкінці листопада. Зими дуже холодні – 30–40 градусів морозу по Цельсію, але завдяки сухому клімату цей мороз відчувається не так сильно. Автор памфлету приходив до висновку, що прерії

Манітоби є пристосованими для розвитку фермерства змішаного типу, тобто як тваринництва, так і землеробства²¹.

Таким чином, природні і кліматичні умови Манітоби в цілому були прийнятні для переселення. Але меноніти вирішили наочно оцінити Новий світ. І у 1873 р. дванадцять делегатів приїхали до Канади, щоб інспектувати землю та провести переговори відносно термінів заселення²².

Для них була організована спеціальна експедиційна подорож по східним районам провінції²³. 20 червня 1873 р. делегати вирушили в мандрівку для ознайомлення зі східною частиною запропонованої їм урядом Канади резервної державної землі. 23 червня вони оглянули район між Вінніпегом та горами Райдінг. Цей район їм дуже сподобався (чорнозем). Через декілька днів делегати розділилися: двоє поїхало дивитись землю в Дакоті, а інші продовжували огляд південних районів Манітоби²⁴.

У березні 1873 р. урядом Канади було виділено вісім районів майже не заселених земель в південно-східній Манітобі для особливого використання менонітами. Ця земля була майже вільна (1-2 % було зайнято місцевим населенням, що в подальшому приведе до конфліктних суперечок з менонітами через території), могла задовольнити основні потреби сільськогосподарської громади (чорнозем, вода, ліс), вона була розташована неподалік від Вінніпега, головного торговельного центру провінції.

У результаті досліджень місцевості і загальних висновків, у тому числі політичних доцільностей, а також прихильності і гарантій уряду Канади частина менонітських делегатів рекомендувала своїм громадам переселитися в Канаду.

Улітку 1874 р. прибули перші поселенці з Південної Росії – 1532 людини²⁵.

З 1875 р. меноніти почали оселятися в західних резервних землях (Західна резервація), де було виділено для їх поселень 17 районів – 613 квадратних миль.

У цілому в Манітобі було виділено 901 кв. миль недоторканих земель для менонітських поселень, з них: 443 кв. милі прерій, 117 – прерій з лісами, 148 – лісів, 193 – боліт.

Треба зазначити, що західні землі були привабливішими для фермерства (див. табл.).

	Прерії	Прерії з лісами	Болота	Ліси
Східна резервація (загальна площа 288 кв. миль)	70 кв. миль	69 кв. миль	29 кв. миль	120 кв. миль
Західна резервація (загальна площа 613 кв. миль)	373 кв. милі	48 кв. миль	164 кв. милі	28 кв. миль

Переселившись до Канади, менонітські громади досягли мети: вони мали гарантії уряду країни на невтручання у свої внутрішні справи, свободу віросповідання, були вільні від військової служби і мали власну землю, яку повинні були освоювати, бо вона була необроблена і дика, захищати її, виживати в нових, більш жорстоких кліматичних умовах, без даху над головою напередодні осені й зими.

Таким чином, підсумувавши, можна зробити такі висновки:

1. Пропозиція уряду Канади щодо можливості відведення землі для іммігрантів, а також гарантування прав менонітам відносно звільнення від військового обов'язку, була якраз доречною та своєчасною, якщо враховувати те, що ці права почали порушуватися в Росії наприкінці XIX ст.

2. Експедиції менонітських делегатів у 1873 р. свідчать про те, що меноніти дуже багато уваги приділяли саме природно-географічному фактору, а також оглядали не тільки райони Манітоби, але ще й Дакоти. Представники експедиції прийшли до висновку, що запропонована земля Східної резервації в цілому підходить для сільськогосподарства і що кількість боліт незначна (10 % від загальної площі району).

3. Що ж стосується клімату, то він не був достатньо оцінений, оскільки експедиція проводилася влітку й інформацію про зимові морози і сезонний температурний перепад вони отримували лише з рекламних брошур, а також зі слів місцевого населення, і недооцінка цього фактора в подальшому вплинула на адаптацію переселенців у районі прерій.

Таким чином, уряд Канади в середині 70-х рр. зміг правильно оцінити цінність Західних регіонів країни і вчасно провести агітаційну роботу. Всі ці фактори привели до того, що 7 тис. людей з 18 тис., які виїхали з Південної Росії, оселилися саме в Канаді та змогли попри

всі труднощі освоїти прерії і зробити їх в майбутньому житницею Канади.

Бібліографічні посилання

- ¹ *Атаманенко, С. В.* Імміграція в Канаду і США менонітів Півдня України в 70-ті роки XIX ст.: дис. ... канд. іст. наук / С. В. Атаманенко. – Д., 2002.
- ² *Епанчин, Н. Н.* Орошение и колонизация черноземных прерий дальнего запада Канады обществом Канадской Тихоокеанской железной дороги / Н. Н. Епанчин. – СПб., 1913.
- ³ *Панкратов, А. И.* Эксплуатация земельных фондов Западной Канады «Обществом Канадской Тихоокеанской железной дороги» в конце XIX – начале XX в. / А. И. Панкратов // Из истории нового и новейшего времени. – М., 1975.
- ⁴ *Антипова, А. В.* Канада. Природа и естественные ресурсы / А. В. Антипова. – М., 1965.
- ⁵ *Антонова, И. Ф.* Канада. Экономико-географическая характеристика / И. Ф. Антонова. – М., 1972. – Ч. 1.
- ⁶ *Кэй, М.* Геосинклинали Северной Америки / М. Кэй. – М., 1955.
- ⁷ *Warkentin, J.* The Mennonite Settlement of Southern Manitoba / J. Warkentin. – Steinbach, 2000.
- ⁸ *Morton, W. L.* Manitoba: A History / W. L. Morton. – Toronto, 1957.
- ⁹ *Epp, F.* «Mass Migration from Russia to Manitoba», Mennonites in Canada: A History of a Separate People / Frank Epp. – Toronto, 1974.
- ¹⁰ *Mennonite historical Atlas* / by W. Schroeder, H. T. Huebert. – Winnipeg, 1996.
- ¹¹ *Brother in Deed to Brothers in Need* / ed. by C. Hiebert. – Newton, 1974.
- ¹² Конституции государств Американского континента. – М., 1959. – Т. 2. – С. 13–14.
- ¹³ *Тишков, В. А.* История Канады / В. А. Тишков, Л. В. Кошелев. – М., 1982. – С. 90.
- ¹⁴ Там же. – С. 96–101.
- ¹⁵ *Canada. One hundred 1867–1967.* – Ottawa, 1967. – P. 20.
- ¹⁶ *Hind, H. Y.* Papers Relative to the Exploration of the Country Between Lake Superior and the Red River Settlement, London, 1859 / H. Y. Hind // Warkentin, J. The Mennonite Settlement of Southern Manitoba. – P. 11–13.
- ¹⁷ *Warkentin, J.* The Mennonite Settlement of Southern Manitoba. – P. 14.
- ¹⁸ *Dawson. Report: 277* / Dawson // Warkentin, J. The Mennonite Settlement of Southern Manitoba. – P. 17.
- ¹⁹ *Palliser, J.* The Journals, Detailed Reports, and Observation Relative to the Exploration of that Portion of British North America / John Palliser. – London, 1863.
- ²⁰ *Land Office, Winnipeg, Report of William Burke, D. L. S.* // Warkentin, J. The Mennonite Settlement of Southern Manitoba. – P. 19–27.
- ²¹ *Brother in Deed to Brothers in Need.* – P. 35–36.
- ²² *Атаманенко, С. В.* Первые шаги на пути иммиграции меннонитов в Канаду / С. В. Атаманенко // Вопросы германской истории. – Д., 2001. – С. 179–180.
- ²³ *Warkentin, J.* The Mennonite Settlement of Southern Manitoba. – P. 34.

²⁴ Там само. – Р. 339.

²⁵ Working papers of the East Reserve village histories (1874–1910). – Steinbach, 1990. – Р. 13–19.

²⁶ Дані отримані при обчислюванні карт, які містяться в: *Warkentin, J. The Mennonite Settlement of Southern Manitoba.* – Р. 12–13, 21–24.

Надійшла до редколегії 10.03.2008 р.

С. В. Атаманенко

ПОСИЛЕННЯ РЕГУЛЯТИВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ В ІМІГРАЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ США В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХІХ ст.

Присвячено аналізу розвитку та удосконалення імміграційної політики США в останній чверті ХІХ ст. Особлива увага приділяється введенню в цей період заборони на в'їзд до країни представників певних етнічних та соціальних груп.

Остання чверть ХІХ століття в Сполучених Штатах Америки була ознаменована подальшим розвитком імміграційного законодавства в напрямку його вдосконалення та більшої регламентації.

Слід зазначити, що рішенням Верховного Суду США від 1876 р. оголошувались неконституційними всі закони штатів, які регулювали імміграційні питання, зокрема, проведення подушного податку на іммігрантів. Верховний Суд даним рішенням відніс ці питання до сфери компетенції федерального уряду. Практично з цього часу починається активна законотворча та регламентаційна діяльність федеральної влади у напрямку прибуття переселенців до країни.

Удосконалення імміграційного законодавства в період з 1876 до 1900 рр. мало три напрямки:

- 1) регулювання прибуття іммігрантів, а саме введення закону про контрактні трудові відносини;
- 2) запровадження чіткого імміграційного законодавства, яке б виключало ті категорії переселенців, які були небажаними для постійного проживання в США;